

TELEMATIKAILAG TÁMOGATOTT SOFŐRSZOLGÁLATOK

Németh Miklós Márton – Dr. Csiszár Csaba

1. BEVEZETÉS

A sofőrszolgálatok lényege, hogy a megfelelő helyismerettel és gyakorlattal rendelkező járművezetők a megbízó személyeket **utasként** szállítják **a saját autójukban**. A szolgáltatás igénybevételének jellemző oka, hogy az utas nincs vezetésre alkalmas állapotban, vagy egyéb (hasznosabb, kellemesebb stb.) módon kívánja eltölteni az utazási időt. A téma aktualitását az utóbbi évek teljesített fuvarfeladatainak (a társaságok számának) jelentős növekedése és az ezzel összefüggő információkezelési feladatok összetettsége adja. A tevékenység bemutatásával egy több változós, **dinamikus körutazási problémára** és annak lehetséges kezelési módjára hívjuk fel a figyelmet.

A sofőrszolgálatok működése leginkább **a taxi szolgáltatáshoz hasonlítható**, azonban alapvető különbség, hogy a jármű az utas tulajdonában van (a további eltérések az egyes szempontoknál vannak kiemelve). A közösségi közlekedés „határterületén” helyezkedik el, mivel bizonyos szabályok (utazási feltételek) betartása mellett bárki igénybe veheti. A közösségi közlekedési formáknál sokkal rugalmasabb, az utasok igényeihez a leginkább alkalmazkodik. Az ezzel foglalkozó társaságok **üzleti alapon működő szolgáltatást** nyújtanak. A célkitűzések között – a közlekedésbiztonság fokozása mellett – a profitszerzés is szerepel.

Az előzetes és az operatív tervezés, valamint a lebonyolítás-irányítás során a **fuvarfeladatokat** és a **járművezetőket rendelik egymáshoz**, elsősorban térbeli és időbeli szempontok alapján. Ez a résztvevő elemek és a folyamatok információs leképezésével valósítható meg; ezért a nagyobb mértékű elterjedést a korszerű **telematikai** technológia támogatja.

Cikkünk célja a ma még kevésbé ismert sofőrszolgálatok bemutatása, tevékenységük ismertetése, valamint az **információkezelés fejlesztésére javaslat** kidolgozása. A megírást segítették: az egyes társaságok honlapjainak információtartalma, a személyes kapcsolatok, valamint a gyakorlati tapasztalat. Bár külföldön és Magyarországon is számos sofőrszolgálat működik (elsősorban a nagyvárosokban), kiindulópontként a **budapesti társaságok** tevékenységét választottuk. [A működés alapelve kisebb települések esetében is hasonló.]

2. A SOFŐRSZOLGÁLATOK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

A sofőrszolgálatok tevékenységével megvalósuló utazási forma különböző szempontok szerint jellemezhető.

a., térbeli jellemzők

A helyváltóztatás távolsága szerint megkülönböztethetők:

- **városi utazások** (városon belül és a környékre kiterjedően) és
- távolsági utazások.

A budapesti társaságoknál elsősorban a közepes távolságú (leginkább 15-20 km, max. kb. 40 km) utazások a jellemzőek. Mivel a város és a környéke között a kapcsolatok többrétűek (pl. munkahely-lakóhely típusú helyváltóztatások), ezért a sofőrszolgálatok kielégítik az agglomerációs utazási igényeket is (a taxikhoz hasonlóan).

A térbeliséget tekintve 100%-os a lefedettség: **bárhonnan bárhová lehet utazni**. Nincsenek kötött útvonalak, a szállítás a megrendelő igényeinek megfelelően történik, még akkor is, ha

az általa ajánlott út nem a legrövidebb a két pont között. Jellemzően a városközponti területekről indulnak az utazások – mivel itt található az éttermek, szórakozóhelyek, színházak stb. –, és általában a város külsőbb kerületei és a környéki települések felé irányulnak. Nagyobb rendezvények (pl. koncertek, esküvők, vásárok), valamint házibulik, kerti összejövetelek stb. esetében azonban a kiindulási hely általában nem a belváros. A legtöbb társaság hosszabb vidéki, vagy akár külföldi megrendelést is vállal, speciális feltételekkel.

b., időbeli jellemzők

A sofőrszolgálatok jelentős része az **esti és éjszakai órákban** végzi munkáját. A **rendelkezésre állási idő** (üzemidő) általában este 8 és hajnal 4-6 óra közötti, de több társaság a nap 24 órájában hívható és nappal is tudnak megrendeléseket teljesíteni. (A taxik éjjel-nappal hívhatók.)

A **kiállási idő** a taxikéhoz képest hosszabb. Míg egy taxi a legtöbb esetben 5-10 perc alatt, a város külső kerületeiben pedig 15-20 perc alatt rendelkezésre áll, addig a sofőrszolgálatok diszpécerei átlagosan 20-40 perces kiállási időket ígérnek az utasoknak. A belvároshoz közelebbi területeken rövidebb, míg a külső kerületekben hosszabb ez az időtartam (függ a sofőrök aktuális térbeli elhelyezkedésétől is). A hosszabb kiállási idő elsődleges oka, hogy míg egy taxitársaságnak több száz kocsija járja az utakat egyszerre városszerte, addig egy sofőrszolgálatnál a járművezetők száma ennek csak töredéke.

Budapesten jelenleg kb. 15-20 sofőrszolgálat működik. A kisebb társaságok néhány fővel, a nagyobbak pedig néhány tíz fővel dolgoznak [1],[2]. Egy fuvarfeladat teljesítésének átlagos időigénye (a sofőr odaszállítása, az utas elszállítása, majd a sofőr elszállítása együttesen) az éjszakai forgalomban kb. 1 óra. A sofőrszolgálatok száma, az egy-egy szolgálatnál dolgozó járművezetők száma, a napi szolgáltatási időintervallum és a fuvarfeladatok átlagos teljesítési időtartama alapján **megbecsülhető**, hogy jelenleg **kb. 400-500 fuvarfeladat** teljesíthető **naponta Budapesten**.

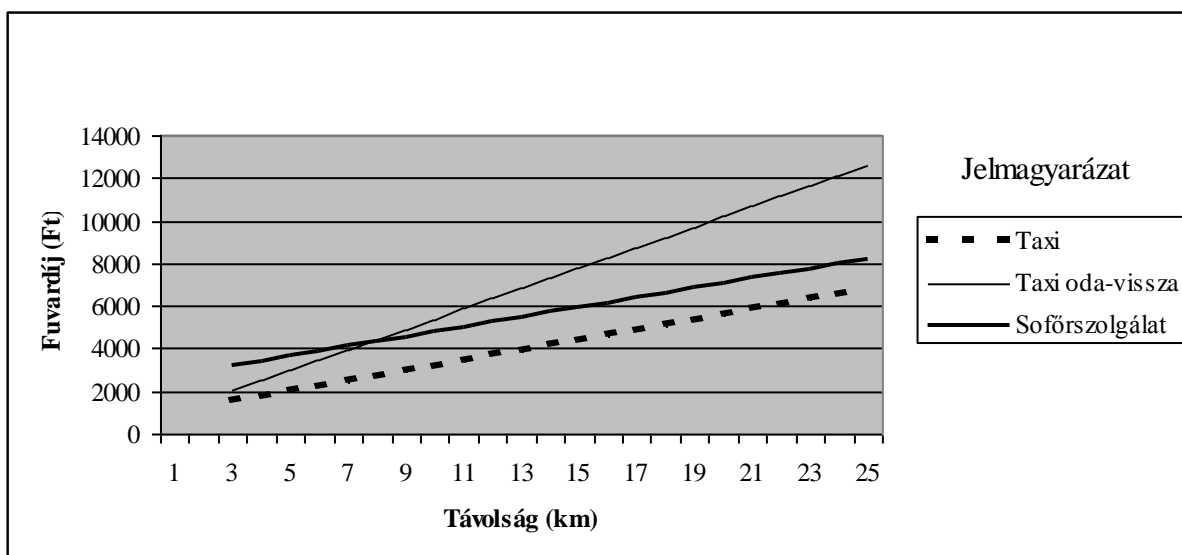
Az igények mértéke és jellege függ a hét napjától, az évszaktól, az időjárástól stb. Például vasárnap, ünnepnapokon vagy a nyári szabadságok idején jellemzőbbek a családi és baráti összejövetelek. A héten belüli ingadozás is elég erős: a vasárnap és a hétfő alacsony forgalmú, míg a csütörtök, de főleg a péntek-szombat sokkal jelentősebb forgalmat jelent. Gyakran ez utóbbi két napon bonyolódik a heti forgalom kb. 50-60%-a.

c., díjfizetési jellemzők

A **díjfizetés** jellemzően készpénzben történik az utazás végén, azonban nem magánszemélyek (vagy törzsutasok) esetén utólag átutalással is kiegyenlíthető a számla. A **díjszámítás**nak kétféle típusa terjedt el. A **fix tarifás** meghatározási módnál csak azt veszik figyelembe, hogy a szállítás indulási és érkezési helye mely budapesti kerületben található, és egy táblázat alapján rendelkeznek egy-egy fuvarhoz egy előre meghatározott összeget. A városhatáron kívül teljesített szállítások számítási módja sokféle. Vagy felszámítanak a budapesti tarifához egy kiegészítő díjat, vagy a város bármely pontjáról ugyanazért a díjért szállítanak egy-egy környéki településre. A **távolságarányos** számítási mód a taxihoz hasonló: egy kiállási díjből és egy kilométerdíjből áll. A kiállási díj jelentősen magasabb a taxikénál (kb. 2000 Ft-tal), a kilométerdíjak azonban valamivel a taxiké alatt vannak (azoknak kb. 80%-a). A távolságarányos díjat felszámító cégek hasonlóan járnak el a Budapesten kívüli megrendeléseknél is. A különbség, hogy a közigazgatási határon túli szakaszon magasabb a kilométerdíj. (Egy-egy társaság átalány jellegű tarifát alkalmaz: azaz a városon belül bárholnan bárhova ugyanannyiért szállítanak.) A legtöbb társaság – a taxikhoz hasonlóan –

várakozási díjat is felszámít, ha az utas a megbeszélrt időpontnál lényegesen később érkezik autójához, vagy ha útközben megállnak (10-15 perc türelmi időt a társaságok „elengednek”). Az útközbeni, forgalmi okok miatti várakozásért – a taxikkal ellentétben – a sofőrszolgálatok nem számítanak fel időarányos díjat.

Eltérő a díj mértéke, ha a megrendelő hosszabb időre (több órára, egész estére, egy vagy több napra) rendeli meg a szolgáltatást. Ebben az esetben a társaságok óradíjjal, ill. napidíjjal számolnak. Az ilyen, elsősorban napközbeni megrendelések jellemzően munkamotiváltak, pl. ha egy cégvezető a vidéki tárgyalására útközben szeretne felkészülni.

1. ábra A sofőrszolgálat és a taxi díjai a távolság függvényében

Az 1. ábra a sofőrszolgálat és a taxi (átlagos budapesti) díjait szemlélteti, távolságarányos számítási módnál. Egy esti program esetében az utas a következő módokon utazhat oda és vissza az esemény helyszínére/-ről:

- tömegközlekedéssel érkezik, hazafelé pedig taxival utazik (szaggatott vonal), [beszámítottuk az odautazáshoz használt tömegközlekedés díját, egy átszállást feltételezve],
- taxival érkezik, majd haza is taxival utazik (vékony folytonos vonal),
- saját autóval érkezik, hazafelé pedig egy sofőr viszi őt és az autóját (vastag folytonos vonal), [a számítás során figyelembe vettük a saját autó üzemanyagköltségét, átlagos, kb. 8 literes fogyasztást feltételezve].

Különösen hétköznap jellemző, hogy valakinek a napi intéznivalóihoz szüksége van az autójára, és a nap végén a sokadik úticélja egy rendezvény. Sofőrszolgálat nélkül először haza kellene vinnie az autóját, majd taxit hívni, és a rendezvény végeztével ismét taxival mehetne haza. Ez kényelmetlen, időpazarlással jár, és lényegesen drágább, mint a sofőrszolgálatos megoldás. (Ez a felhasználói csoport általában nem használja a tömegközlekedést.)

Az ábra alapján látható, hogy **kb. 8 km-es távolság felett** (a vékony folytonos és a vastag folytonos vonal metszéspontja) **a sofőrszolgálat olcsóbb, mint a kétszeres taxihaszna**lat. [Sofőrszolgálat

sofőrszolgálat, ami Budapesten belül nem jellemző (a vastag folytonos és a szaggatott vonal metszéspontja ezért nincs az ábrán feltüntetve).

d., rugalmassági jellemzők

A sofőrszolgálatok a különböző közforgalmú közlekedési módokhoz viszonyítva a legrugalmasabbak. A taxival való rugalmassági jellemzők szerinti összehasonlítást az 1. táblázat tartalmazza, a lényegesebb eltéréseket vastag szedéssel kiemelve.

Szolgáltatástípusok			
Rugalmassági jellemzők		taxi	sofőrszolgálatok
tér-beliség	utazás kezdő és végpontja	tetszőleges helyen	tetszőleges helyen
	utazási távolság	jellemzően kis és közepes távolságok	jellemzően közepes távolságok
	útvonalak kötöttsége	kötetlen	kötetlen
idő-beliség	rendelkezésre állási idő (üzemidő)	non-stop	általában az esti és az éjszakai órákban
	kiállási időtartam	rövid (kb. 5-15 perc)	közepes (kb. 20-40 perc)
az igénybevevők köre		bárki	bárki (aki saját járművel rendelkezik)
igénybejelentés		előzetesen vagy aktuálisan	előzetesen vagy aktuálisan
elterjedtség mértéke		sok felhasználó – sok jármű	kevesebb felhasználó – kevesebb járművezető
díjfizetés mértéke		rögzített	rögzített

1. táblázat. A taxi és a sofőrszolgálatok összehasonlítása rugalmassági jellemzők alapján

Mindkét szolgáltatásnál előzetesen vagy aktuálisan is bejelenthetők az utazási igények. Azok teljesíthetősége és a kiállási időtartam függ a pillanatnyi szabad kapacitásoktól. Előzetes megrendelések elsősorban rendezvények esetén fordulnak elő (pl. esküvők, borkóstolók); más esetben kevésbé jellemzők. A megrendelések zöménél a sofőrök legkorábbi helyszínre érkezését kérik az utasok.

A sofőrszolgálat legvonzóbb tulajdonságai: a **kényelem** és az individuális jelleg. A szolgáltatás tovább fokozza az egyéni közlekedés előnyeit; mentesít a vezetési tevékenységtől, bár némi kötöttséggel is jár. A potenciális igénybevevők köre egyre bővül, aminek egyik oka a fokozott közúti ellenőrzés.

e., egyéb jellemzők

Az egyik legfontosabb cél a **közlekedésbiztonság** növelése, a nem megfelelő állapotban történő vezetésből eredő kockázatok csökkentése; ugyanis hazánkban a balesetek egyik leggyakoribb oka az ittas vezetés. A társaságok egy részénél minden fuvarfeladatról adatlap készül, mely tartalmazza a szállítás és az utas adatait. Az utas az aláírásával igazolja, hogy a szállítás idejére a vezetésből eredő felelősséget átruházza a sofőrre, az utazás végén pedig igazolja, hogy sértetlenül érkeztek meg úticéljukhoz. A menet közben bekövetkező esetleges balesetért így a sofőr, ill. a sofőrszolgálat a felelős. A társaságok csak akkor vállalják a fuvart,

ha az autónak van érvényes műszaki vizsgálja, környezetvédelmi igazolólapja és felelősségbiztosítása.

Az **utazások motivációja** elsősorban a szabadidős tevékenységekhez kapcsolódik, ilyenkor az alkoholos befolyásoltság az igénybevétel oka. Napközbeni megrendeléseknél munkamotivált utazások fordulnak elő (pl. üzleti tárgyalásra, repülőtérre utazás), jóval kisebb számban.

Néhány társaság **egyenruhát** biztosít a sofőröknek; ez javítja a megítélést, illetve reklámozási célokat is szolgál (pl. fényvisszaverő mellény, melyen a társaság neve is szerepel). Munkamotivált megrendelések esetén gyakori elvárás az elegáns öltözet és a nyelvtudás, amit kérésre a legtöbb társaság teljesít is. A sofőrökkel szemben támasztott alapvető követelmények: a balesetmentes vezetés, a kultúrált viselkedés (kommunikáció az utassal), a helyismeret, továbbá a vezetési tapasztalat. Ez utóbbi azért lényeges, mert a sofőröknek bármilyen autótípust kezelniük kell, és rövid idő alatt – a fuvarfeladat megkezdéséig – meg kell szokniuk egy eltérő méretekkel, eltérő tulajdonságokkal, és a technika folyamatos fejlődésének köszönhetően új műszaki jellemzőkkel rendelkező autót. A **szolgáltatás megítélése** nagyrészt a sofőrön múlik: megjelenés, viselkedés, vezetési stílus, helyismeret stb.

3. A HELYVÁLTOZTATÁSI FOLYAMATOK

A szállítással összefüggő mozgások a következők:

- a sofőr odaszállítása a kiindulási helyre,
- az utas elszállítása a kiindulási helyről a rendeltetési helyre (esetleg közbenső megállóhelyek érintése),
- a sofőr elszállítása a rendeltetési helyről.

Az első és a harmadik részfolyamathoz **bázissofőröket** és **bázisautókat** használnak (így nevezik azokat a sofőröket, ill. autókat, melyek a sofőröket szállítják az egyes fuvarfeladatok között). Ezek a részfolyamatok ún. **gyűjtő-elosztó formában** valósulnak meg. Egy bázissofőr jellemzően egy vagy két sofőr folyamatos szállítását, „diszponálását” tudja elvégezni.

a., a sofőr odaszállítása a kiindulási helyre

Azok a sofőrök, akik éppen nem teljesítenek fuvarfeladatot, a belvároshoz közeli pontokon (pl. kávézó, benzinkút stb., esetleg otthon) várják a fuvarfeladatot. Az előzetes és az aktuális megrendelések (személyzetvezénylési terv) szerint az indulási cím megközelítése történhet a bázisautóval, illetve – elsősorban munkakezdekor – saját autóval, gyalog, vagy tömegközlekedési eszközzel. Az eszközválasztást befolyásolja a rendelkezésre álló idő és a két pont egymáshoz viszonyított helyzete is.

b., az utas elszállítása a kiindulási helyről a rendeltetési helyre

Amikor a sofőr megérkezik a kiindulási címre, akkor direkt vagy indirekt módon (saját maga, vagy a diszpécseren keresztül) telefonon jelzi ezt az utasnak. Az utas ilyenkor általában pár percen belül megérkezik, de előfordulhat, hogy várni kell rá 10-15 perct, vagy akár többet is. Ezek a késlekedések befolyásolják a feladatteljesítés befejezésének időpontját. Ha az utas megérkezett az autójához, a sofőr egyeztetni vele az utazás rendeltetési helyét és egyéb jellemzőit (pl. menet közben kell-e kitérőt tenni stb.). Ha eltérés van a diszpécserrel és az utastól kapott információk között, akkor a sofőr ezt jelzi a diszpécsernek, aki ennek figyelembe vételével végzi a további tervezést. Ezt követi a fuvarfeladat teljesítése.

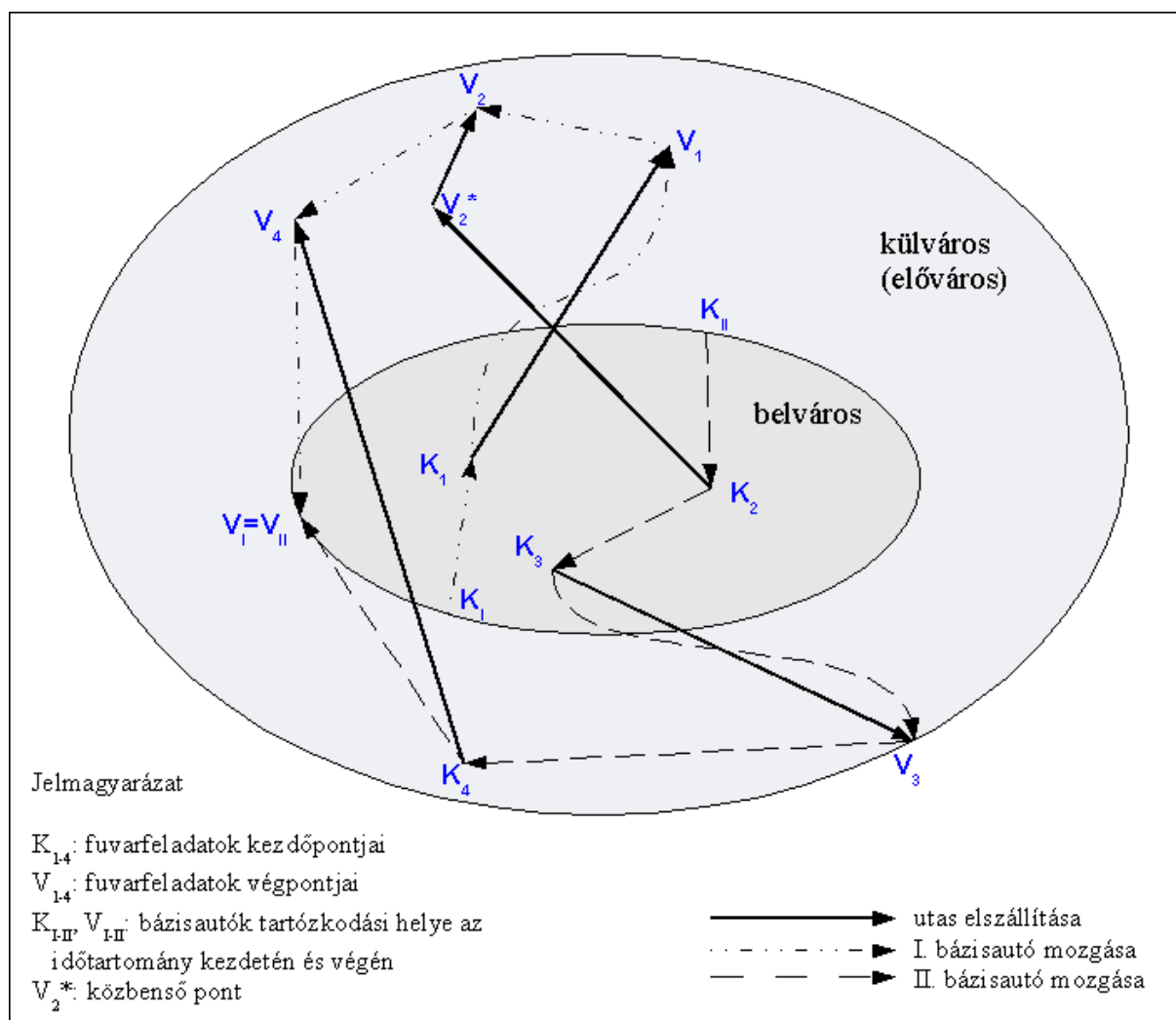
Bár az éjszakai forgalom kiszámíthatóbb, mint a napközbeni, mégis előfordulhatnak a menetidőt megnövelő **zavarok**. Például az útfenntartók bizonyos munkákat éjjel végeznek el,

vagy éjszaka gyakoriak a közúti ellenőrzések. Néha előfordul, hogy a vezetett jármű is meghibásodik. A leggyakoribb, a tervezett feladat-befejezési időpontot befolyásoló tényező azonban maga az utas, akinek váratlan kívánságai merülnek fel (pl. bevásárlás, tankolás, pénzfelvétel, barátok „hazaszállítása” stb.).

c., a sofőr elszállítása a rendeltetési helyről

A szállítás végén a sofőr visszaadja a kulcsot az utasnak, majd megvárja, hogy valamelyik bázisautó elszállítsa (esetleg gyalogosan vagy tömegközlekedéssel is megközelítheti a következő indulási pontot). A sofőr az előző feladat végeztével kapja meg a diszpécstől a következő fuvarfeladat információit. Az indulási címre érkezve a folyamat újra kezdődik. Így lényegében a sofőr elszállítása és odaszállítása átfedésben lévő folyamatok, de azok két különböző, egymást követő megrendeléshez tartoznak. Ha az elszállításkor még nem ismert a következő feladat, akkor az elszállítás és az odaszállítás ténylegesen elkülönül. A két részfolyamat között a várakozás az említett helyszíneken történik.

A munka befejezésekor a sofőrt a bázisautó hazaszállítja, illetve saját jármű használata esetén az első indulási címhez viszi (esetleg a sofőr hazajuthat gyalogosan vagy tömegközlekedési eszközzel is). Mivel a sofőrök kezelik a beszedett fuvardíjakat, azt valamikor, pl. a munka befejeztével át kell adniuk a társaság kitüntetett személyének (pl. a diszpécsernek). A 2. ábrán foglaltuk össze a **helyváltoztatási folyamatok térbeli jellemzőit** 3 sofőr és 2

2. ábra A helyváltoztatási folyamatok térbeli jellemzői egy példán keresztül

bázisautó példáján keresztül. (A modell készítése során figyelembe vettük az egyes folyamatok idősükségletét is.) A sötétebb szürke ellipszis területe jelöli a belvárost, ahonnan a megrendelések nagyobb része érkezik. A világosabb szürke ellipszis szemlélteti a külvárosi (elővárosi) területeket; ezek általában a megrendelések célpontjai. A K_1 - K_4 pontok négy különböző szállítási feladat **kezdőpontjai** (a sorszámok szerinti időrendben kezdik meg a fuvarokat). A V_1 - V_4 pontok az egyes fuvarfeladatok **végpontjai** (V_2^* az elosztó jellegű fuvar által érintett közbelső pont). K_I és K_{II} , illetve V_I és V_{II} jelöli a bázisautók tartózkodási helyét a **vizsgált időtartomány** kezdetén és végén. Ezekben az időpontokban a bázisautók vagy mozgásban vannak vagy valamelyik várakozóhelyen állnak.

A kezdeti időpontban az első bázisautóban (jelölése $I.$) I sofőr, a másodikban (jelölése $II.$) pedig 2 sofőr várja a következő feladatot. Az 1. megrendelést a K_1 és V_1 pontok között teljesítik. Mivel az $I.$ bázisautó közelebb tartózkodik a kiindulási ponthoz, a diszpécser ehhez a sofőrhöz rendeli hozzá a fuvarfeladatot. A 2. fuvarfeladat kezdőpontja K_2 , ezt a $II.$ bázisautó egyik sofőre teljesíti. Miközben a $II.$ bázisautó K_2 pont felé tart, érkezik a 3. megrendelés is, melynek kezdőpontja K_3 . Tehát a K_2 pontot követően a $II.$ bázisautó elviszi a másik sofőrt a K_3 pontba. Majd mindhárom sofőr teljesíti a feladatát (egymástól függetlenül).

Az $I.$ bázisautó „követi” a K_1 - V_1 pontok között feladatot teljesítő sofőrt, és a feladat befejeztével felveszi őt. Ezután továbbindulnak a V_2 pont felé a 2. feladatot teljesítő sofőrért. Bár ezt a járművezetőt a kezdőponthoz (K_2) a $II.$ bázisautó szállította, mégis a kedvezőbb térbeli elhelyezkedés miatt az $I.$ bázisautó szállítja tovább. Valószínűleg a bázisautó fog előbb érni a V_2 pontba, ugyanis az utas és a sofőr útközben a V_2^* pont felé kitérőt tettek, hogy egy másik utast is hazavigyenek.

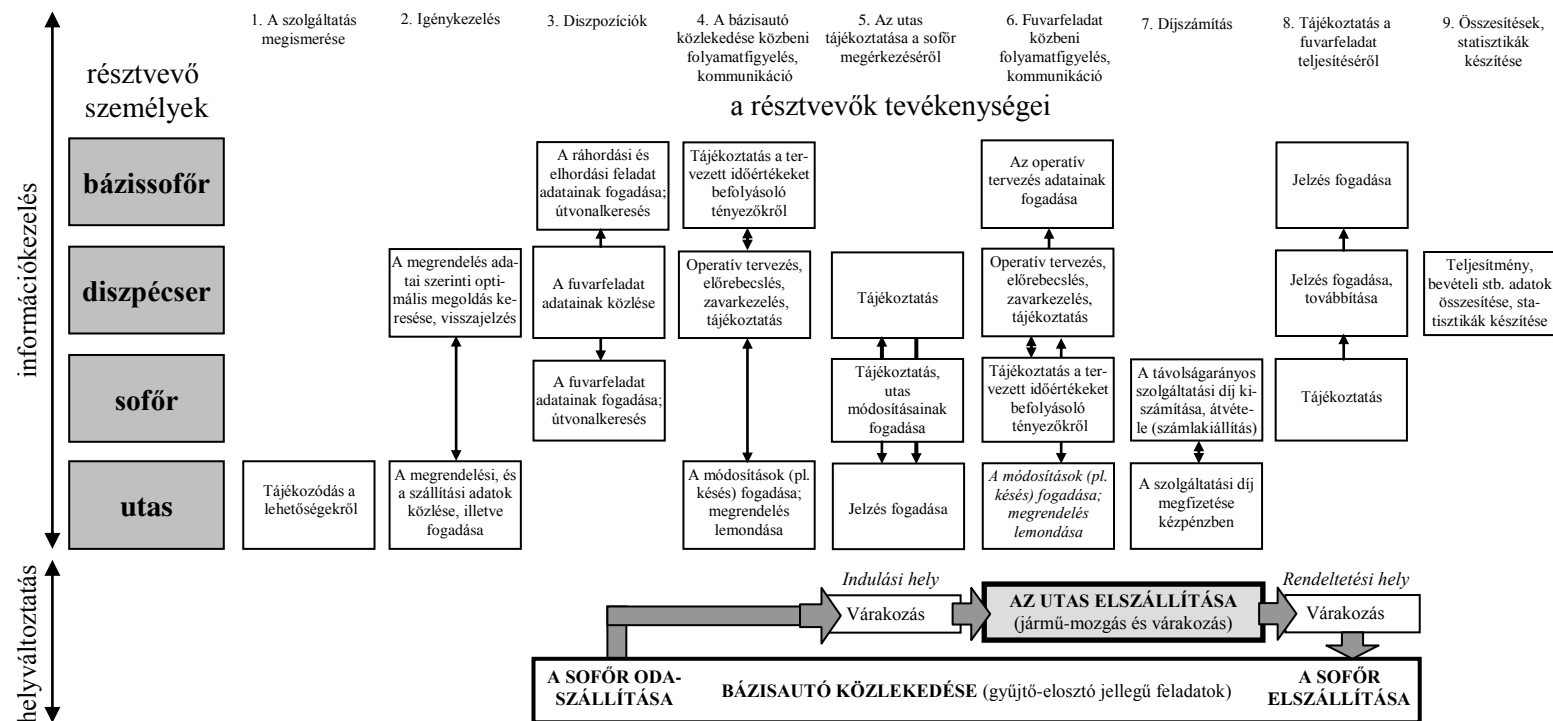
A $II.$ bázisautó „követi” a K_3 - V_3 pontok között feladatot teljesítő sofőrt. A sofőr felvételét követően továbbhaladnak a K_4 pont felé, ugyanis időközben egy újabb, a 4. megrendelés is megérkezett. A K_4 - V_4 pontok közötti feladatot teljesítő sofőrt is az $I.$ bázisautó fogja elszállítani a feladat teljesítése után. A bázisautók elosztó-gyűjtő tevékenységének eredményeként a vizsgált időtartomány végén az $I.$ bázisautóban 3 , míg a $II.$ bázisautóban 0 sofőr tartózkodik. Ezután a bázisautók visszaindulnak a belváros felé egy közös ponthoz ($V_I=V_{II}$), ahol egy-két sofőr átszáll, illetve megvárják a további diszpozíciókat.

A jelenlegi folyamatok több módon is továbbfejleszthetők, például:

- A sofőrök tartózkodási helyei a „holtidőben” (vagyis amikor épp nincs megrendelés) megválaszthatók a fuvarfeladatok térbeli jellemzőinek statisztikai adatai alapján, törekedve a minimális futásteljesítményre és kiállási időre.
- A sofőrszolgálatok együttműködhetnek; a bázisautóik egymás sofőrjeit is szállíthatják ugyanazon városrészek között. A szabad bázisautó-kapacitások felkínálásával és a sofőrszállítási feladatok egymáshoz rendelésével kevesebb az összes futott kilométer és munkaerő megtakarítás is elérhető. Az együttműködéshez szükséges az információs kapcsolat kiépítése (pl. az egyes telematikai rendszerek összekapcsolása).

4. AZ INFORMÁCIÓKEZELÉSI FUNKCIÓK

A sofőrszolgálatok **jelenleg** döntően **manuális információkezelést** végeznek, minimális telematikai támogatottsággal (elsősorban mobiltelefonos beszédkommunikációt használva). Az alapfolyamathoz (helyváltoztatáshoz) illesztve a 3. ábra foglalja össze az információkezelési műveleteket.

3. ábra. A sofőrszolgálatok alapfolyamati és információkezelési műveletei

1. A szolgáltatás megismerése

A potenciális utasok tudomást szereznek a szolgáltatás előnyeiről, az igénybevétel feltételeiről (pl. díjszabás) stb. Mivel nincs jelentős marketingtevékenység, ezért a leggyakoribb **információforrások az ismerősök, barátok**. E mellett internetes keresők vagy a telefonos tudakozó is segítségükre lehet.

2. Igénykezelés

Az utasok az utazásuk lebonyolításához a sofőrszolgálat segítségét kérik. A szolgálat visszajelzi a teljesíthetőséggel kapcsolatos információkat. A diszpécser fogadja a **megrendeléseket**; papíron rögzíti az indulási és érkezési helyet (település, kerület, utca és házszám), a megrendelő nevét és telefonszámát, továbbá a szállítandó jármű típusát, esetleg a rendszámát is. Azért szükséges az érkezési hely ismerete, mert a sofőrt onnan szállítja tovább a bázisautó (a következő fuvarfeladathoz). Ha az érkezési helyre már a megrendeléskor rákérdeznek, akkor jobban tervezhetők az egymást követő feladatok. [A taxiknál nem kérdez rá a diszpécser az érkezési helyre, az csak az utas beszállásakor válik ismertté.]

Míg a taxik esetében egy-egy fuvarfeladat teljesítésére a járművezetők „jelentkeznek” (versenyszerűen), addig a sofőrszolgálatoknál **több szempont szerinti optimumkereséssel rendeli a diszpécser a járművezetőket** (és a bázisautókat) **a fuvarfeladatokhoz**.

A személyzetvezénylési tervek készülhetnek:

- hagyományos esetben (kis számú feladatnál) manuálisan (fejben), vagy
- korszerű telematikai rendszer alkalmazásával (nagy számú feladatnál) részben automatikusan [ez jelenleg még nem jellemző, ez a továbbfejlesztési javaslat tárgya].

Az egymáshoz rendelés a résztvevő elemek következő jellemzői szerint végezhető el:

- térbeli jellemzők,
- időbeli jellemzők,
- járművezetők jellemzői (pl. nyelvismeret) stb.

Tervezéskor a kiindulási ponthoz legközelebbi, és/vagy a legrövidebb idő alatt odajutó szabad sofőrt rendelik a fuvarfeladathoz. A tervezésnek két részfeladata van: előzetes és operatív tervezés. A sofőrszolgálatoknál az előzetesen tervezhető feladatok aránya lényegesen kisebb, általában nem éri el a 10%-ot. Az előzetesen bejelentett (és visszaigazolt) igények teljesítése a későbbi operatív tervezéskor (sofőrök, bázissofőrök beosztásakor) mint „korlátozó feltétel” jelenik meg.

Az operatív tervezés alapja a várható feladat-befejezési idők előrebecslése. A műszak kezdetén (az első megrendelések fogadásakor) egyszerűbb a diszpécser feladata, ugyanis a sofőrök még nincsenek mozgásban. A sofőrök mozgása (fuvarfeladat-teljesítés, bázisautóban utazás stb.) közben nehezíti a feladatot, hogy általában nem megoldott a sofőrök és a bázisautók helyzetének pontos követése. Így a döntéshozatalt csak az előzetes adatok ismeretében megbecsült feladat-befejezési idő és a korábbi tapasztalatok segítik. A sok és nehezen előrebecsülhető hatású befolyásoló tényező miatt nem mindig optimális (legkisebb ráfordított költségű) a megoldás, különösen nagyszámú megrendelés esetén.

Az operatív tervezés eredményeként a diszpécser közli a szállítás várható kezdési időpontját a leendő utassal (általában egy 5 perces időintervallumot adnak meg). Ha a megrendelő egy ennél későbbi időpontot jelöl ki, akkor azt veszik figyelembe. Fix tarifás díjmeghatározásnál a díj mértékét is közlik, távolságarányos számításnál pedig a kilométerdíjat. Mindkét esetben célszerű tájékoztatni a várakozási díjakról is.

3. Diszpozíciók

A következő információcsere a diszpécser és a feladat teljesítésére kijelölt sofőr, illetve a bázissofőr között történik. A diszpécser minden, a fuvarfeladattal kapcsolatos információt (bázissofőröknél a következő beszállási vagy kiszállási helyet) telefonon átad a sofőröknek, akik ezt általában rögzítik. A tartózkodási hely és a megadott helyszínek közötti legkedvezőbb **útvonal keresése** általában a sofőrök feladata, akik ezt a tapasztalatuk alapján végzik el. Ennek a tevékenységnek az **automatizálása** különösen fontos, ugyanis egy útvonalkereső szoftver, illetve személyhez rendelhető navigációs berendezés a kevésbé ismert, külvárosi (elővárosi) területeken, vagy egyirányú utcák esetén jelentős segítség.

4. A bázisautó közlekedése közbeni folyamatfigyelés, kommunikáció

A „ráhordó” és „elhordó” bázissofőrök lényegében „belső” (azaz nem megrendelési) fuvarfeladatot teljesítenek, miközben kollégájukat a kiindulási helyre, vagy a rendeltetési helyről a következő kiindulási helyre szállítják. Így az információkezelési műveletek is hasonlóan alakulnak, mint a megrendelt fuvarfeladatoknál.

Mivel a **kiállási idő betartása** a szolgáltatás egészének megítélése (megbízhatósága) szempontjából alapvető fontosságú, ezért a felmerülő zavarok kezelése, valamint ezekről a megrendelő tájékoztatása kitüntetett figyelmet igényel. Néha előfordul, hogy ebben a fázisban a megrendelt szolgáltatást az ügyfél lemondja. Az ilyen **„megbízhatatlan” ügyfelek** a sofőrszolgáltatnak kárt (felesleges költséget) okoznak, illetve ilyenkor a diszpécsernek aktuálisan át kell terveznie a következő helyváltoztatásokat.

5. Az utas tájékoztatása a sofőr megérkezéséről

Miután a járművezető megérkezett az indulási helyre, a megadott telefonszámon felhívja az utast, hogy készen áll-e az indulásra. Néhány társaságnál nem a sofőr veszi fel a kapcsolatot az utassal, hanem a diszpécser jelzi a megrendelőnek, hogy a sofőr már a helyszínen van. [A 3. ábrán erre az indirekt lehetőségre a vastagabb nyilak utalnak.] Ha ekkor derül ki, hogy várni kell az utasra, vagy nem közvetlenül a megadott rendeltetési címre szállítják (közbenso útciólokot is közbeiktatnak), akkor ezt a sofőr telefonon közli a diszpécserrel, a további tervezhetőség megkönnyítése érdekében.

6. Fuvarfeladat közbeni folyamatfigyelés, kommunikáció

Menet közben a diszpécser **nincs folyamatos vagy ciklikus kapcsolatban** a sofőrökkel, ezért nem tudja, hogy azok a feladat teljesítésében hol tartanak. Amikor a sofőr tudomást szerez bármilyen, a feladat-befejezést befolyásoló tényezőről (zavarról), akkor erről tájékoztatja a diszpécsert. Minél több a befolyásoló tényező, és minél jobban elkülönülnek időben, annál gyakoribb a kommunikáció a diszpécser és a sofőr között. Az indulási időpont, a zavarok információi és a tapasztalatok alapján a diszpécser kb. 5 perces pontossággal meg tudja határozni a szállítás befejezésének időpontját. Ez az időpont hatással lehet a következő szállítási feladat indulási időpontjára; szükség esetén a módosításról tájékoztatni kell a következő utast is. Esetleg ilyenkor is visszamondhatja a megrendelő a feladatot. [A *következő utasra* a dőlt szedés utal a 3. ábrán.]

7. Díjszámítás

A szállítás díja fix tarifás mód esetén már induláskor ismert (a diszpécser közölte az utassal); távolságarányos tarifa esetén pedig a szállítás befejezésekor a sofőr számítja ki a gépkocsi kilométerórája alapján. Mindkét esetben a díjat készpénzben fizetik meg. Nagyobb társaságok megrendelése esetén átutalással is lehet fizetni (így a számlakiállítási idő nem növeli a feladat teljesítési idejét). Például ha egy cég a dolgozói számára rendel sofőröket egy céges

rendezvényre, akkor így a dolgozók bevonása nélkül lehet a díjat rendezni. (Kártyás díjfizetés jelenleg még nem lehetséges.)

8. Tájékoztatás a fuvarfeladat teljesítéséről

A szállítás végén a sofőr jelzi a diszpécsernek a sikeres feladatteljesítést, és további diszpozíciót kér (ha az időközben még nem történt meg). A diszpécser feladata a sofőr és a bázisofőr „összerendelése”, ennek érdekében tájékoztatja az elszállító bázisofőrt a megérkezésről (abban az esetben, ha a bázisofőr nem követte az utas autóját).

9. Összesítések, statisztikák készítése

A diszpécser a nap végén a megrendelések alapján összesíti az aznapi fuvarfeladatok adatait, a fuvardíjakat stb. A napi statisztikák mellett további, eseti vagy ismétlődő jelleggel készített statisztikák segítik az elszámolást, a későbbi tervezést, fejlesztést stb.

5. A JAVASOLT TELEMATIKAI RENDSZER SZERKEZETE, MŰKÖDÉSE

Nagyszámú fuvarfeladat esetén a manuális információkezeléssel szemben a gépi információkezelés – többek között – a következő előnyökkel jár:

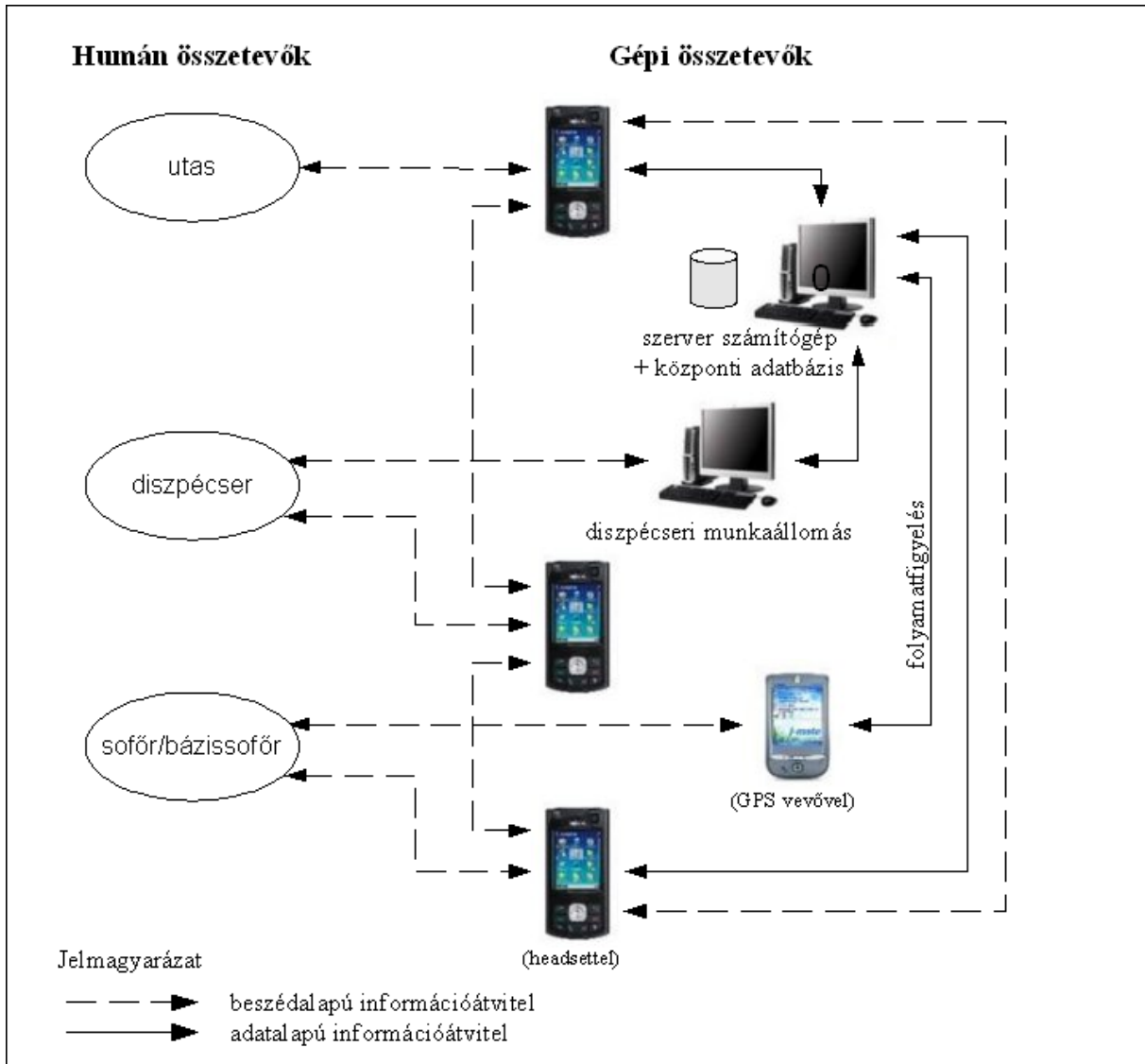
- kisebb élőmunka-igény (nagyszámú fuvarfeladat szervezéséhez is elegendő egyetlen diszpécser),
- kevesebb tévesztés,
- rövidebb szervezési idő-szükséglet (különösen társaságok közötti együttműködés esetén),
- operatív döntések támogatása,
- a fuvarfeladatok és a járművezetők optimális összerendelésével idő és futott km megtakarítás,
- több szempont szerinti összesítések, statisztikák készítése rövid idő alatt,
- mindezek hatásaként költségmegtakarítás, bevételnövelés.

A jelenleg rendelkezésre álló és folyamatosan korszerűsödő telematikai technológia ezen célok elérését támogatja, ezért a következőkben összefoglaltuk az alkalmazható telematikai rendszer felépítését és működését. A szerkezetet a *4. ábra* szemlélteti. A humán összetevők közötti beszédalapú kapcsolat továbbra is a **mobiltelefonokon** keresztül működik. A járművezetőknél a biztonságos és szabályos menet közbeni kommunikációt headset segíti.

A rendszer központi eleme a **szerver számítógép**, mely az **adatbázist** kezeli, és a fontosabb alkalmazások (pl. előrebecslési algoritmus, a tervezett-előrebecsült és a tényleges pozíciók összehasonlítása) is ezen a gépen futnak. Több szolgálat együttműködésekor a szerver gépek hálózatba köthetők (integráció). A szerver géphez csatlakozik a diszpécseri munkaállomás, a járművezetők kézi számítógépei, illetve ezek a gépek küldhetnek információt az utasok vagy a járművezetők mobiltelefonjaira is. Ez utóbbi eszközöknél az információ megjelenhet SMS formájában vagy hangképző szoftver alkalmazása esetén beszédformában is. (Fejlett körülmények között a megrendelések fogadásához sem szükséges diszpécseri közreműködés, mert hangfelismerő alkalmazások segítik a bejelentések rögzítését.)

A **diszpécseri munkaállomáson** viszik be a nem automatikusan képződő adatokat, ezen a gépen helyi alkalmazások futnak (a tervezést és a döntéstámogatást segítő céllal). Az adatok megjeleníthetők szöveges és térképes formában is. A **járművezetők kézi számítógépei** az adatalapú kommunikációt segítik, illetve a helyi adatbázis és az alkalmazások az útvonalkeresést, valamint a navigációt támogatják. A GPS vevő által szolgáltatott helyzetinformációk egyrészt a navigációhoz szükségesek, másrészt kvázi-folyamatos lekérdezéssel (pl. 5 perces ciklusidő) a szerver gépen keresztül a diszpécser követheti a

személyek (és a járművek) mozgását. A helyzetinformációk az előrebecslés, valamint a becsült és a tényleges adatok összehasonlításának alapjai. Fejlett körülmények között a járművezető kézi számítógépe és a mobiltelefon egy berendezésben integrálható. A javasolt rendszerben a beszédalapú és az adatalapú kommunikáció együttesével az **adatátviteli költségek** is csökkenthetők, a jelenlegi csak beszédalapú kommunikációhoz képest.

4. ábra A telematikai rendszer szerkezete

A javasolt adatbázis szerkezetét (relációs modell szerint) egyszerűsített formában a 2. táblázat szemlélteti. Az elsődleges és az idegen kulcsok alapján a táblák közötti kapcsolatok azonosíthatók. A járművezetők és a bázissofőrök pozícióadatait tartalmazó tábla (4) tárolja az előrebecsült és a tényleges (a helymeghatározó rendszer által szolgáltatott) pozíciókat. A táblához csatlakoznak a fuvarfeladat (9) és a bázisautó-beosztás (6) táblák (a kitöltött idegen kulcs szerint). A díjszámítási módnak megfelelően kapcsolódik a fuvarfeladat (9) táblához a fixdíjas (7) és a távolságarányos (8) fuvardíj tábla (a kitöltött idegen kulcs szerint).

A jelenlegi **információkezelés** számos emberi műveletet kíván meg. A telematikai rendszer működtetésének egyik legfontosabb célja, hogy a műveletek jelentős része emberi beavatkozás nélkül, **automatikusan** történjék. A humán összetevők feladata a nem automatizálható információgyűjtésre, felhasználásra, illetve a zavarok kezelésére

korlátozódják. Mivel a járművezetőktől a vezetés és az ügyfél „kezelése” fokozott figyelmet kíván meg, ezért az információkezelési műveletek csökkentése részben a beszédalapú információközléssel (hangfelismerő és hangképző alkalmazásokkal) érhető el. Ez a jelenlegi megoldáshoz hasonló, azonban a „háttérben” nem a diszpécseri közreműködés, hanem a gépi támogatás szerepe a nagyobb.

1. Sofőr	2. Ügyfél	3. Ügyfél járműve	4. Járművezető/ bázisofőr pozíció adatok	9. Fuvarfeladat
<ul style="list-style-type: none"> - sofőrazonosító - sofőr neve - lakcíme* - nyelvismeret** 	<ul style="list-style-type: none"> - ügyfél telefonszáma - ügyfél neve - lakcíme* - számlaküldés címe* - törzsutas-e 	<ul style="list-style-type: none"> - rendszer - <u>ügyfél telefonszáma</u> - autómárka_típus - megjegyzés 	<ul style="list-style-type: none"> - <u>fuvarfeladat azonosító</u> - <u>beosztás azonosító</u> - lekérdezés időpontja - földrajzi szélesség adat - földrajzi hosszúság adat - tényleges? 	<ul style="list-style-type: none"> - fuvarfeladat azonosító - <u>rendszer</u> - <u>sofőr azonosító</u> - <u>fuvardíj azonosító</u> - <u>kiindulási körzet</u> - <u>célkörzet</u> - <u>beosztás azonosító oda</u> - <u>beosztás azonosító el</u> - indulási cím* - érkezési cím*
5. Bázisautó	6. Bázisautó-beosztás	7. Fixdíjas fuvardíj	8. Távolságarányos fuvardíj	
<ul style="list-style-type: none"> - bázisautó rendszer - autómárka_típus - megjegyzés 	<ul style="list-style-type: none"> - <u>beosztás azonosító</u> - <u>sofőrazonosító</u> - <u>bázisautó rendszer</u> - műszakkezdés dátuma - futott_km - megjegyzés 	<ul style="list-style-type: none"> - kiindulási körzet - célkörzet - fuvardíj - érvényesség kezdete - érvényesség vége 	<ul style="list-style-type: none"> - fuvardíj azonosító - alapdíj - km_díj_bpen - km_díj_bpen kívül - várakozás díja - érvényesség kezdete - érvényesség vége 	<ul style="list-style-type: none"> - rendelés időpontja - kiállítás időpontja - kitérő van-e - végzés becsült időpontja - megtett_km_bpen - megtett_km_bpen kívül - várakozás időtartama - megjegyzés

Jelmagyarázat:

elsődleges kulcs - idegen kulcs

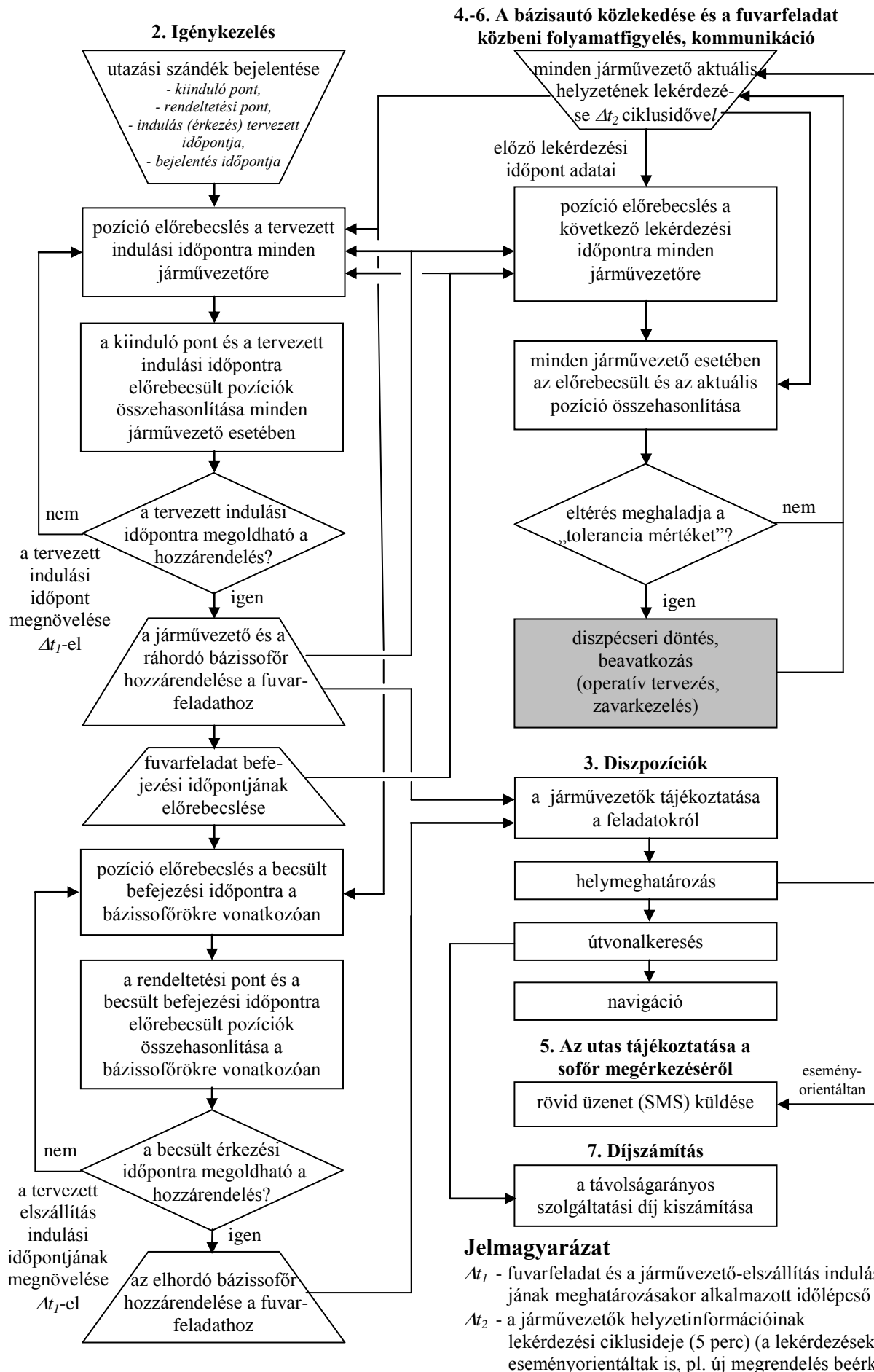
* több adatelemet is tartalmaz (település, kerület, utca, házszám stb.)

** több adatelemet is tartalmazhat

2. táblázat. Az adatbázis szerkezete

A részben vagy teljesen automatizálható információkezelési funkciókhoz tartozó műveleteket az 5. ábra szemlélteti (a humán információkezelést a szürke háttérű téglalap mutatja). Az információkezelési műveletek során az adatbázisból/-ba adatok kiolvasása, ill. visszaírása történik. Az egyes műveletekben érintett adattáblák (adatelemek) megadásától eltekintettünk az ábra szerkesztése során. Fejlett körülmények között a működés legfontosabb jellemzői:

- Az **igénybejelentés** jelenleg csak beszédalapon történik (ez a legegyszerűbb módszer), azonban napközbeni, pl. üzleti tárgyalásra utazáshoz rendelt sofőr esetén alkalmazható internetes megrendelés is. Az igényadatok automatikusan rögzíthetők, ha pl. híváskor a telefonszám alapján azonosítják a megrendelőt (regisztrált ügyfélnél), ezáltal a megrendelés időszükséglete is csökken.
- Műholdbázisú helymeghatározással (GPS), a sofőrök pozícióinformációinak kvázi-folyamatos lekérdezésével a zavarok felismerhetők, a fuvarfeladatok befejezési ideje pontosabban becsülhető. Az útirányeltérések (kitérők) is nyomon követhetők. Mindezek hatásaként a telefonos kapcsolatfelvételek száma is csökken.
- A térképes útvonalkereső alkalmazások csökkentik a tájékozódás időszükségletét.
- Az előző két funkció együtteseként megvalósuló **navigáció** (a fuvarfeladatoknál és a bázisautók közlekedésénél) segíti a tájékozódást és az esetleges tévesztésből adódó többletutak is csökkenthetők.

5. ábra A sofőrszolgálatok automatizált információkezelésének műveletei

6. ÖSSZEFOGLALÁS – KITEKINTÉS

A kényelmes és individuális jellegű szolgáltatást nyújtó sofőrszolgálatok a közösségi közlekedési formáknál rugalmasabbak. Ez az utazási forma egyre inkább terjed, elsősorban a szabadidős tevékenységekhez kapcsolódóan. Több tekintetben eltér a taxiszolgáltatástól; például díjai mind fix tarifás, mind távolságarányos díjszámítás esetén magasabbak. A sofőrszolgálatok a balesetmegelőző kampányok részeként is reklámozhatók.

A szervezés és a lebonyolítás-irányítás összetett feladat, ugyanis például a sofőrök oda- és elszállítását végző ún. bázisautók gyűjtő-elosztó jellegű fuvarfeladatokat végeznek. A helyváltóztatási folyamatban résztvevő elemeket több szempont szerinti optimalizálással rendelik egymáshoz. Az információkezelés a társaságoknál jelenleg túlnyomórészt manuálisan (papír alapon) történik. A korszerű információtechnológia számos lehetőséget kínál a folyamatok leképezésére, modellezésére, előrebecslésre és mindezek alapján a szervezési és lebonyolítás-irányítási tevékenységek hatékonyságának fokozására, a váratlan helyzetek kezelésére. A javasolt telematikai rendszer különösen a több sofőrt foglalkoztató társaságok és a társaság-szövetségek tevékenységét támogathatja. A gépi-humán információkezelő rendszeren belül a műveletek automatizálása, a folyamatok valós idejű követése, az emberi döntések támogatása és a gyors operatív tervezés a fejlődés iránya. Ezen lehetőségek minél szélesebb körű kihasználása a társaságok jövőbeni fejlesztési feladatai közé tartozik.

Irodalom

[1] www.hajnalsofor.hu

[2] www.soforsegely.hu